ISSN 2591-1201 LETNIK 4 • 2020 • ŠTEVILKA 1 IN 2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva
Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor
ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov
www.scnr.si

Leto izida: 2020

Redakcija te številke je bila zaključena 2. 11. 2020.

Lektoriranje in prevod povzetkov
Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom
Inštitut Karantanija

Tisk
Nonparel, d. o. o.

Naklada
300 izvodov

Cena te številke
15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 4 • 2020 • ŠTEVILKI 1 IN 2

VSEBINA

Uvodnik

Tamara Griesser Pečar
Koroški plebiscit – ob stoletnici
7

Razprave

Aleš Šafarič
Telesnovzgojna organizacija Orel po 1. svetovni vojni
21

Marica Karakaš Obradov
Doseljavanje Slovenaca u NDH s posebnom osvrtom na područje Korduna i Banovine
67

Damjan Hančič
Revolucija v okupirani Ljubljani v letih 1941 in 1942: žrtvoslovni prikaz njenih posledic
91

Mirjam Dujo Jurjevčič
Biti partizan, vaški stražar ali domobranec
119

Jelka Piškurić
»Sistem socialistične demokracije in razvoja socialističnega gospodarstva stremi za tem, da se formirajo gospodarsko močne občine«
155

David Petelin
Od več ljubljanskih do enotne mestne občine
177

Aleš Maver
Rim 45 pr. Kr., Milan 395 po Kr., Metlika 1999 po Kr.: Neprijetnost in nujnost spomina na državljansko vojno
217

Predstavitev zgodovinskih virov

Ivo Jevnikar
Ob spominih Francija Heinriharja o bojih za severno mejo
241

In memoriam

Renato Podbersič ml.
Pavle Borštnik
267

Recenzije

Mateja Čoh Kladnik
Leon Štukelj in Tovarišija
277

Tomaž Kladnik
Slovenski razkol
281

Renato Podbersič st.
Z udarno pestjo
287

Recenzije

Jože Možina, Slovenski razkol,
Okupacija, revolucija in začetki
protirevolucionarnega odpora,
Medijske in raziskovalne storitve,
Jožef Možina, s. p.; Društvo Mohorjeva
družba in Celjska Mohorjeva družba,
d. o. o.; Mohorjeva družba v Celovcu;
Goriška Mohorjeva družba, Ljubljana,
Celje, Celovec, Gorica, 2019, 624 strani

Moj stari ata, partizan, borec Šercerjeve brigade in dobitnik medalje za hrabrost, ni pripovedoval partizanskih zgodb …

V središču zgodovinskega preučevanja je predvsem človek, ljudje, njihova medsebojna razmerja in hkrati zunaj njih vse, kar je vplivalo na ta razmerja. Zgodovinarja seveda ne zanimajo ljudje sami po sebi, temveč le konkretni posamezniki, ljudje v določenem krajevnem in časovnem okviru. Zgodovina kot dogajanje v preteklosti pa je pristopna zgodovinarju samo v takem obsegu, v kakršnem je zapustila sledove – zgo-

dovinske vire. Le z njihovim posredovanjem lahko zgodovinar spoznava preteklost, znova obnavlja njeno podobo ter preučuje njene notranje strukture in njihove zakonitosti. V tem posebnem zgodovinarjevem spoznavanju preteklosti je utemeljen poglaviten pomen virov za zgodovinopisje. Toda virom ni mogoče verjeti na besedo, temveč je treba najprej kritično pretresti verodostojnost vsakega. Že povezanost preteklosti in sedanjosti v osebi zgodovinarja ter pomen te povezanosti za znanstveno delo ali pa tudi le za razumevanje zgodovinskega in sodobnega dogajanja opozarjata, da zgodovinska veda nikakor ni samo preprosto zapisovanje dejstev po kritično preverljivem, ampak z analizo, s povezovanjem in primerjanjem ugotovljenih dejstev čim bolj prispeva k njihovemu razumevanju. Zgodovina je živa veda, saj so z odkrivanjem novih virov in novih spoznanj, ki jih na osnovi njih dobimo o preteklosti, dozdajšnja podvrževa reviziji.

Cilj razkosanja Jugoslavije in ponovnega razkosanja slovenskega nacionalnega ozemlja s strani fašističnih in nacionalsocialističnih režimov je bil uničenje slovenskega naroda. Pretila je nevarnost, da slovenski narod izgine iz zgodovine oziroma, da tako kot mnogi narodi pred njim, postane samo zgodovinski spomin. Okupacija je na političnem nivoju pomenila zanikanje nacionalne svobode, pravice naroda, da sam upravlja svoje nacionalno ozemlje. Tako je tudi cilj odpora proti okupatorju, osvoboditev in pravica do nacionalne neodvisnosti. Vendar pa to ni nujno edini cilj odporniškega vojskovanja, saj se lahko vzporedno s tem poskušajo doseči tudi drugi cilji, kot so sprememba družbene ureditve ali pa pravičnejše reševanje problematike razmejitve med posameznimi državami. Vseh nacionalnih političnih ciljev po navadi ni mogoče doseči samo z vojno oziroma eno vojno. Zato je treba cilje, ki se hočejo doseči z vojno, zastaviti tako, da bodo

v skladu z možnostmi, pri katerih pa je vsekakor odločilna moč nasprotnika. Tako je treba v vsakem konkretnem primeru pravilno oceniti, katere cilje je v danih okoliščinah možno uresničiti in katerih ne. V vsakem primeru pa je možno z odporom oziroma gverilskim načinom bojevanja nasprotniku, sovražniku, okupatorju preprečiti, da uresniči cilje okupacije, in s tem odložiti hiter konec vojne, kar pomeni preprečiti poraz. V teoriji in praksi sta se tako na Slovenskem oblikovala dva tabora, ki sta si v vsem svojem razmahu stala nasproti predvsem v tako imenovani Ljubljanski pokrajini, ki so jo okupirali Italijani. Tabor okrog Komunistične partije Slovenije oziroma Protiimperialistične fronte ali Osvobodilne fronte je zagovarjal takojšen oborožen boj proti okupatorju ter bil s tem v neposrednem konfliktu s taborom slovenskega meščanskega vodstva, ki je zagovarjal postopno ilegalno organiziranje in čakanje na končni ugodni trenutek. Nasprotja med taboroma pa so postajala vse bolj ideološka oziroma razredna, pa tudi človeška in civilizacijska. In okupator je po znanem načelu deli in vladaj ta nasprotja sprva izkoristil ter jih nato poglabljal in izrabljal v svojo korist.

Kljub obilici znanstvenih in drugih monografij, spominov in pričevanj bomo v slovenskem zgodovinopisju zaman iskali knjigo, monografijo, kot je ta, ki v vsej svoji teži in težki vsebini leži pred nami in kar kliče po študiju svoje vsebine ali pa samo po iskanju zgodovine svojega kraja, svoje družine v tistem razklanem času narodne zgodovine. Monografija v prvi polovici predstavi nacionalne usmeritve političnih sil pred vojno in v nadaljevanju vzroke ter posledice okupacije, revolucije in protirevolucije. Pri tem velja izpostaviti avtorjeve odgovore na ključna vprašanja takratnega in s tem tudi današnjega časa in razkola v pojmovanju nacionalne zgodovine tega obdobja, in sicer »*zakaj so v Ljubljanski pokrajini med*

drugo svetovno vojno nastali oboroženi oddelki tradicionalnega tabora, zakaj je izbruhnil revolucionarni teror spomladi leta 1942 ter zakaj se je tradicionalna stran čutila v tako brezizhodnem položaju, da je za lastno zaščito sprejela okupatorjevo orožje«. V drugem delu pa so obravnavani začetki oboroženega upora proti partizanskemu gibanju in revoluciji v posameznih izbranih pokrajinah in krajih. Tako so prikazane razmere pod italijansko okupacijo, razmah revolucionarnega nasilja ter roparski pohodi in umori posameznih partizanskih enot, ki so jih ti izvršili nad civilnim prebivalstvom, ter posledično ustanavljanje oboroženih protirevolucionarnih skupin v Šentjoštu, Rovtah in Polhograjskih dolomitih, nato na Vidovski in Bloški planoti, v Loškem Potoku, Begunjah pri Cerknici, v Loški dolini, Velikih Laščah in v Dobrepoljski ter Struški dolini. Avtor skozi proučevanje arhivskega gradiva tako na primeru posameznih krajev in ljudi prikaže, kako se je na podeželju začetna naklonjenost do partizanov začela krhati. Sprva je tako izvajanje manjših partizanskih akcij povsem spremenilo odnos okupatorja do prebivalstva, tako da je njegov strožji režim oteževal življenje in gospodarsko aktivnost. Še hujši udarec pa so pomenili partizanski umori in partizanski napadi ter s tem povečana represija okupatorja nad civilnim prebivalstvom. In tu se je postavilo vprašanje o smiselnosti in upravičenosti izpostavljanja civilnih oseb okupatorjevemu nasilju, medtem ko so se napadalci vedno umaknili, čeprav so sami utrpeli več izgub kot okupator. V monografiji dobimo na ta vprašanja natančen odgovor, na nacionalni in osebnostni, človeški ravni.

… in že v otroštvu sem si, ob vsem tem, kar sem v osnovni in srednji šoli spoznaval pri predmetu zgodovina druge svetovne vojne na Slovenskem, zastavljal vprašanja, zakaj ne. In mi je odgovoril (bilo je konec 70. in na začetku 80. let prej-

šnjega stoletja): »*Bilo je tako, kot te učijo v šoli*«. Razumel sem šele pozneje. In knjiga Jožeta Možine nam pomaga razumeti. Razumeti našo nacionalno travmo, naš razkol, ki pa ga bomo premostili samo tako, da bomo v središče zgodovinske stroke postavili človeka in resnico.

Tomaž Kladnik